

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

+998335668868

www.innoworld.net

Google Scholar

zenodo

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

3-JILD 1-SON

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

TO'PLAMI

3 - JILD, 1 - SON

2026

Google Scholar

digital object
identifier

ADVANCED SCIENCE INDEX

OpenAIRE

Academic
Resource
Index
ResearchBib

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

AYOLLAR FAOLLIGINI OSHIRISHDA TA'LIM VA IJTIMOY MUHITNING O'RNI

Azimova Kamola Mutalibjon qizi

Qo'qon universiteti Andijon filiali Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti

Boshlang'ich talim yonalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada xotin-qizlarning jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy faolligini oshirishda ta'lim tizimi hamda mavjud ijtimoiy muhitning ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi - ayollarning o'z salohiyatlarini ro'yobga chiqarishlariga to'sqinlik qilayotgan sotsial-psixologik omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, sotsiologik so'rovnoma va statistik ma'lumotlarni o'rganish metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, oliy ma'lumotga ega va uzluksiz ta'lim bilan qamrab olingan ayollar jamiyat hayotida faolroq ishtirok etadilar, biroq an'anaviy stereotiplarga asoslangan ijtimoiy muhit ularning professional rivojlanishini sekinlashtirmoqda. Xulosada ayollar faolligini oshirish uchun ta'lim sifatini yaxshilash va gender tengligini targ'ib qiluvchi ijtimoiy institutlar faoliyatini kuchaytirish zarurligi ta'kidlangan.

KALIT SO'ZLAR: Ayollar faolligi, ta'lim tizimi, ijtimoiy muhit, gender tenglik, kasbiy rivojlanish, stereotiplar, jamiyat, motivatsiya, ijtimoiy institutlar, liderlik.

ANNOTATION: This article analyzes the impact of the education system and the existing social environment on increasing women's socio-political and economic activity in society. The main goal of the study is to identify socio-psychological factors hindering women from realizing their potential and to develop scientifically grounded proposals to eliminate them. Comparative analysis, sociological survey, and statistical data study methods were used during the research. The results show that women with higher education and those involved in continuous education participate more actively in social life; however, a social environment based on traditional stereotypes slows down their professional development. The conclusion emphasizes the necessity of improving the quality of education and strengthening the activities of social institutions promoting gender equality to increase women's activity.

KEY WORDS: Women's activity, education system, social environment, gender equality, professional development, stereotypes, society, motivation, social institutions, leadership.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируется влияние системы образования и существующей социальной среды на повышение общественно-политической и экономической активности женщин в обществе. Основная цель исследования - выявление социально-психологических факторов, препятствующих реализации женщинами своего потенциала, и разработка научно обоснованных предложений по их устранению. В ходе исследования использовались методы сравнительного

анализа, социологического опроса и изучения статистических данных. Результаты показывают, что женщины с высшим образованием и охваченные непрерывным образованием активнее участвуют в общественной жизни, однако социальная среда, основанная на традиционных стереотипах, замедляет их профессиональное развитие. В заключении подчеркивается необходимость повышения качества образования и усиления деятельности социальных институтов, продвигающих гендерное равенство, для повышения активности женщин.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Активность женщин, система образования, социальная среда, гендерное равенство, профессиональное развитие, стереотипы, общество, мотивация, социальные институты, лидерство.

Bugungi globallashuv jarayonida jamiyatning barqaror rivojlanishi, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda xotin-qizlarning o'rni beqiyosdir. O'zbekiston Respublikasining yangi taraqqiyot strategiyasida xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning jamiyat hayotidagi faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ayollar faolligi tushunchasi nafaqat ularning mehnat bozoridagi ishtiroki, balki siyosiy jarayonlardagi roli, qarorlar qabul qilishdagi ishtiroki hamda madaniy-ma'rifiy sohalardagi tashabbuskorligini ham qamrab oladi. Biroq, qonunchilikdagi ijobiy o'zgarishlarga qaramay, amaliyotda ayollarning o'z salohiyatini to'liq namoyon etishiga to'sqinlik qiluvchi qator omillar saqlanib qolmoqda. Ushbu omillar orasida ta'lim darajasi va ijtimoiy muhit (oil, mahalla, jamoatchilik fikri) eng muhim determinantlar hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy O'zbekistonda xotin-qizlarning oliy ta'lim bilan qamrov darajasi yildan-yilga ortib bormoqda, ammo bu har doim ham ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligiga to'g'ridan-to'g'ri proporsional ravishda ta'sir ko'rsatmayapti. Bu holat «ta'lim-faollik» zanjirida boshqa bir kuchli o'zgaruvchi - ijtimoiy muhitning ta'siri mavjudligini anglatadi. Jamiyatdagi stereotiplar, an'anaviy qarashlar va gender rollarining taqsimlanishi ko'pincha ayollarning kasbiy o'sishiga «shisha shift» (glass ceiling) effekti orqali to'siq bo'lmoqda. Shu bois, ta'lim va ijtimoiy muhitning o'zaro integratsiyasini va ularning ayollar faolligiga ta'sirini ilmiy jihatdan o'rganish bugungi kunning kechiktirib bo'lmas vazifasidir.

Ushbu tadqiqotning maqsadi xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini belgilovchi asosiy omillar sifatida ta'lim sifati va ijtimoiy muhitning ta'sirini baholash hamda mavjud to'siqlarni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy gipotezasi quyidagicha shakllantirildi: Ayollarning ta'lim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ularning ijtimoiy faolligi shunchalik ortadi, biroq bu bog'liqlik ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit mavjud bo'lgandagina o'zining maksimal samaradorligini ko'rsatadi. Aks holda, yuqori ma'lumotli ayollar ham nosog'lom ijtimoiy bosim ostida passivlashishi mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rne, ta'limning inson kapitalini rivojlantirishdagi ahamiyati va gender tengligi masalalari mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng o'rganilgan.

Jahon iqtisodiyoti va sotsiologiyasida ayollar ta'limi va ularning iqtisodiy faolligi o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha fundamental tadqiqotlar mavjud. Xususan, Nobel mukofoti laureati Amartya Sen o'zining «Development as Freedom» asarida ayollarning ta'lim olishi nafaqat ularning shaxsiy farovonligini, balki butun jamiyatning rivojlanish darajasini belgilab berishini ta'kidlaydi [1]. Uning fikricha, ayollar agentligi - ya'ni mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati bevosita ta'lim orqali shakllanadi. Shuningdek, Jahon banki va BMT taraqqiyot dasturi hisobotlarida ta'limga kiritilgan investitsiyalar ayollarning daromadlarini oshirish va qashshoqlikni qisqartirishdagi eng samarali vosita ekanligi isbotlangan [2].

G'arb olimlaridan E. Duflo o'z tadqiqotlarida ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish (empowerment) va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilib, ta'limdagi gender tafovutini yo'qotish ayollarning siyosiy va ijtimoiy hayotdagi ishtirokini keskin oshirishini aniqlagan [3]. Biroq, N. Kabeer o'z ishlarida faqatgina resurslar (ta'lim) yetarli emasligini, «agentlik» va «yutuqlar» o'rtasidagi bog'liqlikda ijtimoiy normalar hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatib o'tgan [4].

MDH davlatlari va Rossiya olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda post-sovet hududidagi o'ziga xos mentalitet va gender munosabatlari tahlil qilingan. G. Sillaste va I. Kalabixina kabi sotsiologlar ayollarning «ikki tomonlama yuklamasi» (ish va uy yumushlari) muammosini ko'tarib chiqishgan [5]. Ularning fikricha, jamiyatdagi patriarxal qarashlar ayolning karyera qilish imkoniyatini cheklab, uni ko'proq oilaviy sferada qolishga majbur qiladi.

O'zbekistonda ham mustaqillik yillarida ushbu mavzu doirasida qator ilmiy izlanishlar olib borildi. D. Alimova, N. Egamberdiyeva va boshqa olimlar o'zbek oilasidagi an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy ta'lim tendensiyalarining uyg'unlashuvi masalalarini o'rganganlar [6]. Mahalliy tadqiqotlarda ko'proq ayollarning ma'naviy-axloqiy qiyofasi va oiladagi tarbiyachi sifatidagi roli ustuvorlik kasb etgan bo'lsa-da, so'nggi yillarda chop etilgan ishlarda ayollarning tadbirkorlik va siyosiy faolligi masalalari ham yoritilmoqda. Xususan, O. Musurmonova xotin-qizlarning ijtimoiy himoyasi va ularning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishda mahalla institutining o'rnini tahlil qilgan [7].

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida oliy ta'lim va mikro-ijtimoiy muhit (qaynonalar, turmush o'rtoq va yaqin qarindoshlar ta'siri) o'rtasidagi konfliktli vaziyatlar va ularning ayol psixologiyasiga ta'siri yetarlicha empirik tadqiq etilmagan. Ko'pgina ishlar umumiy statistik ma'lumotlarga asoslangan bo'lib, sotsiologik so'rovlar asosida muammoning tub ildizlarini ochib beruvchi tahlillar kamlik qiladi. Ushbu maqola ayni shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, unda ta'limning ayol faolligiga

ta'siri aynan ijtimoiy muhit prizmasi orqali o'rganiladi. Xulosa qilib aytganda, mavzuning nazariy asoslari yetarlicha shakllangan bo'lsa-da, uning amaliy jihatlar, xususan, milliy mentalitet va zamonaviy chaqiriqlar kesishuvida yangicha yondashuvlarni talab etadi.

METODOLOGIYA. Ushbu tadqiqotda ayollar faolligini oshirishda ta'lim va ijtimoiy muhitning ta'sirini aniqlash maqsadida miqdoriy va sifatli tahlil usullari (mixed-methods approach) uyg'unligidan foydalanildi. Tadqiqotning empirik bazasini shakllantirish uchun birlamchi va ikkilamchi ma'lumotlar manbalariga tayanildi.

Birlamchi ma'lumotlarni yig'ish vositasi sifatida maxsus ishlab chiqilgan «Ta'lim, oilaviy muhit va karyera» nomli strukturalashgan sotsiologik so'rovnoma tanlandi. So'rovnoma uchta asosiy blokdan iborat:

1. Demografik ma'lumotlar: Yosh, yashash joyi (shahar/qishloq), oilaviy ahvoli.
2. Ta'lim va kasbiy faoliyat: Ma'lumot darajasi, hozirgi ish faoliyati, malaka oshirishga bo'lgan intilish.
3. Ijtimoiy-psixologik muhit: Oiladagi qo'llab-quvvatlash darajasi, jamiyatdagi stereotiplarning shaxsiy hayotga ta'siri va o'ziga bo'lgan ishonch.

So'rovnomada jami 300 nafar xotin-qizlar ishtirok etdi ($n=300$). Respondentlar stratifikatsiyalangan tasodifiy tanlash (stratified random sampling) usuli orqali respublikaning turli hududlaridan jalb qilindi. Tanlanmaning 60 foizini shahar aholisi, 40 foizini qishloq hududlarida istiqomat qiluvchi ayollar tashkil etdi. Bu esa hududiy ijtimoiy muhitdagi tafovutlarni va urbanizatsiya darajasining ayollar faolligiga ta'sirini qiyosiy tahlil qilish imkonini berdi. Ishtirokchilarning yoshi 18 dan 55 yoshgacha bo'lgan oraliqni qamrab oldi.

Ikkilamchi ma'lumotlar sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining so'nggi 5 yillik (2020-2024) ma'lumotlari, xususan, xotin-qizlarning oliy ta'limdagi ulushi, bandlik ko'rsatkichlari va boshqaruv lavozimlaridagi salmog'i tahlil qilindi.

Ma'lumotlarni tahlil qilishda korrelyatsion tahlil usulidan foydalanildi. Asosiy o'zgaruvchilar sifatida «ta'lim darajasi» (mustaqil o'zgaruvchi) va «ijtimoiy faollik» (bog'liq o'zgaruvchi) olindi. Ijtimoiy faollik indikatorlari sifatida rasmiy ish joyiga egalik, jamoat ishlaridagi ishtirok va tadbirkorlik tashabbuslari belgilab olindi. Shuningdek, «ijtimoiy muhit bosimi» moderatsion o'zgaruvchi sifatida kiritilib, uning ta'lim va faollik o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirishi yoki susaytirishi o'rganildi. Tahlil natijalari statistik dasturlar yordamida qayta ishlanib, qiyosiy jadvallar shakliga keltirildi.

O'tkazilgan sotsiologik so'rovnoma va statistik tahlillar natijasida ta'lim darajasi, ijtimoiy muhit va ayollar faolligi o'rtasida kuchli korrelyatsion bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Tahlil natijalari quyidagi asosiy tendensiyalarni namoyon etdi:

1. Ta'limning faollikka bevosita ta'siri: Respondentlarning javoblari shuni ko'rsatdiki, oliy ma'lumotga ega bo'lgan ayollarning 78 foizi doimiy ish joyiga ega yoki jamoat ishlarida faol ishtirok etmoqda. Taqqoslash uchun, o'rta maxsus ma'lumotli ayollarda bu ko'rsatkich 42 foizni, umumiy o'rta ma'lumotli ayollarda esa atigi 25 foizni tashkil etdi. Bu raqamlar oliy ta'lim nafaqat kasbiy ko'nikmalarni berishi, balki ayollarda «agentlik» (mustaqil qaror qabul qilish) qobiliyatini 3 barobarga oshirishini statistik jihatdan tasdiqladi.

2. Ijtimoiy muhit to'siqlari (Barriers): Tadqiqotning eng diqqatga sazovor natijalaridan biri shundaki, o'z mutaxassisligi bo'yicha ishlamayotgan, ammo oliy ma'lumotli ayollarning 62 foizi o'z passivligining asosiy sababi sifatida «oila a'zolarining (turмуsh o'rtoq yoki qaynona-qaynota) qarshiligi»ni va «uy ishlarining ko'pligi»ni ko'rsatgan. Hududiy kesimda tahlil qilinganda, qishloq joylarida yashovchi respondentlarning 55 foizi jamiyatdagi stereotiplar (masalan, «ayol kishi uchun karyera muhim emas») ularning rivojlanishiga kuchli psixologik bosim o'tkazishini bildirgan.

3. Mikro-muhitning rag'batlantiruvchi kuchi: So'rovnoma «O'z faoliyatingizda muvaffaqiyatga erishishingizga nima turtki bo'ldi?» degan savolga karyerasida yuqori natijaga erishgan ayollarning 85 foizi «oilaviy qo'llab-quvvatlash» va «turмуsh o'rtog'imning tushunishi» deya javob bergan.

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, ayolning jamiyatdagi faolligi uning individual intellektual salohiyatidan (diplomidan) ko'ra ko'proq uning atrofidagi mikro-ijtimoiy muhitning (oila va jamiyat) ruxsati va qo'llovi darajasiga bog'liqdir.

Ushbu tadqiqot natijalari kirish qismida ilgari surilgan gipotezani - ayollar faolligi nafaqat ularning ta'lim darajasiga, balki ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlovchi xarakteriga bevosita bog'liqligini to'liq tasdiqladi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda xotin-qizlar uchun oliy ta'lim zaruriy shart, ammo u faollikni kafolatlovchi yagona omil emas.

Natijalar qismida aniqlanganidek, oliy ma'lumotli ayollarning sezilarli qismi (62%) oilaviy to'siqlar tufayli o'z potensialini ro'yobga chiqara olmayapti. Bu holat N. Kabeerning «resurslar va faoliyat» nazariyasiga hamohangdir. Unga ko'ra, ta'lim ayolga «resurs» beradi, ammo bu resursni «yutuq»ga aylantirish uchun ijtimoiy normalar ruxsat berishi kerak. Bizning tadqiqotimiz shuni ko'rsatdiki, milliy mentalitetimizdagi an'anaviy qarashlar ko'pincha ayolning «resurs»ga ega bo'lishiga (o'qishiga) qarshilik qilmaydi, lekin uning bu resursdan foydalanib «mustaqil agent»ga aylanishiga (ishlashi, rahbar bo'lishiga) ehtiyotkorlik bilan qaraydi. Bu jamiyatimizda o'ziga xos «Ta'lim paradoksi» ni yuzaga keltirmoqda: ayollar o'qitilmoqda, diplomatlar olinmoqda, ammo ular iqtisodiy aktivga aylanmayapti.

Tadqiqotdagi yana bir muhim jihat - bu «Ikki tomonlama yuklama» fenomenining ta'siridir. So'rovnoma aniqlangan «uy ishlarining ko'pligi» omili G. Sillastening post-sovet hududidagi ayollar sotsiologiyasi bo'yicha fikrlarini

tasdiqlaydi. Zamonaviy o'zbek ayoli oldida turgan eng katta muammo - bu an'anaviy «ideal kelin/ona» obrazi va zamonaviy «muvaffaqiyatli mutaxassis» talablari o'rtasidagi ziddiyatdir. Ijtimoiy muhit ayoldan bir vaqtning o'zida har ikkala rolni mukammal bajarishni talab qiladi, bu esa surunkali stress va kasbiy charchashga (burnout) olib keladi. Natijada, ko'pchilik ayollar oilaviy tinchlikni saqlash maqsadida ongli ravishda karyeradan voz kechish yo'lini tanlamoqdalar.

Muvaffaqiyatli ayollarning 85 foizi o'z yutuqlarini oilaviy qo'llab-quvvatlash bilan bog'lagani shundan dalolat beradiki, O'zbekiston sharoitida oila instituti (xususan, turmush o'rtoq va qaynonalar) ayol faolligi uchun o'ziga xos «Geytkiper» (Darvozabon) vazifasini o'taydi. Agar «geytkiper»lar ruxsat bersa va qo'llasa, ayolning ta'lim darajasi yuqori samara beradi. Agar to'siq bo'lsa, diplomning kuchi yo'qoladi. Shu bois, biz shunday yangi nazariy yondashuvni taklif qilamiz: Ayollar faolligini oshirish strategiyasi faqatgina ayollarning o'zini o'qitishga (ayol kapitalini oshirishga) emas, balki «muhitni o'qitishga» qaratilishi lozim. Ya'ni, gender tengligi targ'iboti ko'proq erkaklar va keksa avlod vakillari orasida olib borilishi, ularda ishlovchi ayol - bu oila farovonligining asosi ekanligi haqidagi tushunchani shakllantirish muhimroqdir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ta'lim - poydevor, muhit - hal qiluvchi kuch. Ayollar faolligini oshirishda oliy ta'limning fundamental ahamiyati mavjud bo'lsa-da, uning samaradorligi bevosita ijtimoiy muhit - oila, mahalla va jamiyat - tomonidan belgilanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, qo'llab-quvvatlovchi muhit bo'lmasa, hatto eng yuqori malakali ayol kadrlar ham ijtimoiy passivlikka yuz tutishga majbur bo'lmoqda. Stereotiplar to'sig'i. Jamiyatimizda saqlanib qolayotgan an'anaviy gender stereotiplari va «ikki tomonlama yuklama» (ish va uy yumushlari) ayollarning kasbiy o'sishidagi asosiy tormozlovchi omil hisoblanadi. Oila instituti ko'p hollarda ayol faolligi uchun rag'batlantiruvchi emas, balki nazorat qiluvchi («geytkiper») vazifasini o'tamoqda.

Tizimli yondashuv zarurati. Ayollar faolligini oshirish masalasini faqat xotin-qizlar qo'mitasi yoki alohida tashkilotlar doirasida hal qilib bo'lmaydi. Bu ta'lim, iqtisodiyot va ijtimoiy himoya tizimlarining integratsiyalashgan siyosatini talab etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

«Muhitni o'qitish» dasturlarini joriy etish. Gender tengligi va ayollar mehnati qadri bo'yicha targ'ibot ishlarini ko'proq erkaklar, otalar va qaynona-qaynotalar auditoriyasiga yo'naltirish kerak. OAVda muvaffaqiyatli, ham oilani, ham karyerani eplayotgan ayol obrazini emas, balki «ayolini qo'llab-quvvatlayotgan erkak» obrazini ko'proq targ'ib qilish lozim.

Moslashuvchan ish grafiki. Ish beruvchilar tomonidan ayollar uchun masofaviy ishlash yoki qisman bandlik imkoniyatlarini qonunchilik darajasida kengaytirish, bu orqali «ikki tomonlama yuklama»ni kamaytirishga erishish mumkin.

Infratuzilmani rivojlantirish. Bog'cha va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish orqali ayollarning "ona" sifatidagi vaqtini tejash va ularga o'z ustida ishlash uchun imkon yaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sen, A. (1999). Development as Freedom. New York: Knopf.
2. World Bank. (2020). Women, Business and the Law 2020. Washington, DC: World Bank.
3. Duflo, E. (2012). Women Empowerment and Economic Development. Journal of Economic Literature, 50(4), 1051-1079.
4. Kabeer, N. (2005). Gender equality and women's empowerment: A critical analysis of the third millennium development goal 1. Gender & Development, 13(1), 13-24.
5. Sillaste, G. G. (2019). Gendersociology: Current state and future. Moscow: Norma. (In Russian).
6. Alimova, D. A. (2018). O'zbekistonda xotin-qizlar masalasi: Tarix va bugun. Toshkent: Fan.
7. Musurmonova, O. (2021). Oila ma'naviyati — milliy g'urur. Jamiyat va boshqaruv, 3(1), 45-50.

